

Lena Gonäs och Jan Ch Karlsson

Det här numret inleds med Bengt Furåkers "Arbets samhälls retriätt", som är en essä i mytavslöjandets tecken. Den har också undertiteln "Samtidsdiagnoser på villovägar". Det är främst två diagnoser som Furåker ägnar kritisk analys åt. Den första är att arbetet – i betydelsen förvärvsarbete – håller på att ta slut. Det här är nu inte en alldeles ny tanke, den framfördes exempelvis av John Maynard Keynes redan på 1930-talet, men har återkommit med förnyad kraft under de senaste decennierna. En variant av denna argumentationslinje är att det politiska målet om full sysselsättning inte kan uppfyllas – och egentligen inte heller bör uppfyllas. Den andra diagnos som Furåker behandlar är att konsumtionssamhället har, eller snart kommer att ha, ersatt arbets samhälls. Den är i mångt och mycket den rakt motsatta tesen mot den om (förvärvs)arbetets död, men handlar ändå även den om arbetets minskade betydelse både i samhället som sådant och i människornas sinne.

Det finns ett par genomgående drag i Furåkers granskning, nämligen att de författare som framför teserna dels är otydliga och ibland ologiska i sin argumentation, dels till största delen saknar empiriskt stöd för sina påståenden. Låt oss ge ett par exempel på det senare. Det visar sig i en sammanställning av utvecklingen av antalet arbetade timmar per individ i nästan samtliga OECD-länder att det naturligtvis finns stora variationer mellan olika länder, men att det inte någonstans finns något mönster som tyder på att arbetet tar slut. De flesta kurvor är istället anmärkningsvärt stabila och vissa har snarare en motsatt tendens. Ett fenomen som tidigare ofta figurerade i den här typen av resonemang och tilldelades stor betydelse var "stagflation", som bland annat skulle innebära en kombination av ekonomisk tillväxt och minskat antal arbetstillfällen. Det är ett argument som numera blivit borttraderat av den faktiska utvecklingen av inflationen. Furåkers slutsats kan formuleras som att ryktet om arbetets död är starkt överdrivet. Han manar också till mer realistiska analyser som tar hänsyn till motstridiga tendenser snarare än att göra tio-i-topp-listor över vilken samhällstyp som ska anses ligga först.

I nästa artikel behandlar Per Gustafson en ganska exklusiv grupp på arbetsmarknaden, nämligen högt uppsatta tjänstemän med stimulerande arbetsuppgifter, engagerade i sitt jobb och med stor självständighet – samtidigt som arbetstiderna är långa och arbetet ofta mycket intensivt. Den aspekt Gustafson analyserar är sällan uppmärksammas i arbetslivsforskning, även om det kommit några studier under senare år. Det handlar om tjänsteresor och hur sådana påverkar och påverkas av dessa flitiga resenärers relation till familjen. Ett starkt drag hos dem som är sammanboende och har barn är att tjänsteresorna kräver

att vardagslivet blir ett planerat pussel, som ibland involverar andra släktingar – därav artikelns titel, ”Mormor vabbar”. Vem kan lämna när på dagis? Vem kan hämta när? Skjutsa till träningen? Hur ser tidtabellen ut – finns det något flyg så att jag hinner hem innan barnen somnat? Det leder också till att all tid ska vara kvalitetstid: arbetets kvalitetstid genom att jobba på tåget, på flyget och på hotellrummet; fritidens kvalitetstid genom att då umgås intensivt med familjen och vara helt tillgänglig för den.

Gustafsons analyser är nyanserade genom att de för fram såväl positiva som negativa drag för både den som reser i tjänsten och den hemmavarande. Han finner att det finns fyra uppsättningar strategier som den resande kan följa för att hantera de problem som omfattande tjänsteresor medför i relation till familjen. En första sådan är att sätta familjen främst och försöka anpassa resandet efter familjesituationen. Det kan till exempel innebära att begränsa resornas antal och längd under småbarnsperioden. En andra typ av strategier är att upprätta noggranna planer och praktiska rutiner i familjen för att motverka negativa konsekvenser av resandet. Det handlar om att lägga scheman för såväl resorna som det som ska göras på hemmaplan. En tredje inriktning gäller det vi nämnde ovan om kvalitetstid: att hålla isär tid för arbete och tid för familjen och engagera sig lika intensivt i båda. Slutligen finns en fjärde uppsättning strategier och de går ut på att upprätthålla resandet som något som trots allt är värdefullt. Det kan exempelvis gälla att tänka på det positiva i att få uppleva nya platser eller att knyta spännande arbetskontakter. Gustafson visar uttryckligt det mångtydiga och motsägelsefulla i förhållandet mellan tjänsteresor och familjeliv.

Den tredje artikeln har en historisk inriktning och är skriven av Mikael Ottosson och Calle Rosengren. Den tar sig an debatten mellan LO och SAF om åttatimmarsdagen under en period i skarven mellan 1910- och 1920-tal, men som författarna menar har klara paralleller till hur frågor om arbetets plats för individ och samhälle fortfarande betraktas. Den analys de genomför tar sin utgångspunkt i vilka uttryck debattörerna ger för sin syn på arbetets eller produktionens natur respektive arbetarens natur. I det första hänseendet gick huvuddelen av arbetsgivarnas argumentation ut på att större delen av produktionen inte kunde bedrivas mer intensivt än vad som redan skedde på grund av olika naturprocessers beskaffenhet och maskinernas natur. Det fanns därför ingen möjlighet att kompensera den produktionsförlust som en kortare arbetstid skulle leda till, varför tiotimmarsdagen borde bestå. Arbetarnas representanter hävdade däremot att det hela var en fråga om hur produktionen organiserades, en ökad produktivitet var möjlig om bara arbetsgivarna förstod att bygga upp arbetet på ett förnuftigare sätt. Det var därför fullt möjligt att förkorta arbetstiden.

I fråga om arbetarens natur menade arbetsgiversidan bland annat att åtta timmars arbete inte är tillräckligt för en riktig man – tio timmar är den naturliga do-

sen, medan man medgav att det kunde vara för mycket för kvinnor och barn. Arbetarsidans resonemang gick i detta avseende istället ut på att den återhämtning som en kortare arbetsdag skulle resultera i kom även arbetsgivarna och samhället tillgodo genom att arbetarna därmed skulle kunna arbeta hårdare under arbetstiden. Ottosson och Rosengren påtalar i sin diskussion att denna debatt utgör en del av den "arbetslinje" de ser löpa under hela 1900-talet och in i våra dagar, i vilken (löne)arbetet inte bara är en fråga om att den arbetande ska försörja sig själv utan han eller hon ska även bidra till hela samhällets utveckling.

Erica Righard visar i sitt bidrag hur det kommunala uppföljningsansvaret fungerar angående ungdomar som slutfört grundskolan eller motsvarande utbildning men inte gått vidare till någon annan utbildning. Tanken var att kunna erbjuda alla ungdomar någon form av gymnasieutbildning. Righard visar här att det finns olika sätt att på kommunal nivå hantera det ansvar som riksdagen lagt på kommunerna. Av de intervjuer som hon genomfört framgår att kommunerna har svårt att nå de ungdomar det gäller. Det finns olika syn på vad det innebär att hålla sig informerad om ungdomarnas situation. De individuella programmen inom gymnasieskolan spelar en viktig roll. Det finns flera oklarheter rörande kommunernas intresse och engagemang och det är tydligt att detta är ett område som måste granskas mer, eftersom dagens arbetsmarknadspolitiska målsättningar handlar om att bryta ungdomars arbetslöshet och utanförskap. Inte minst det förhållandet att det finns stora variationer mellan kommunerna angående hur de uppfattar sitt ansvar och vilka åtgärder de genomför för att följa upp och stödja ungdomar som riskerar att hamna utanför såväl utbildnings- som arbetsmarknadssystem gör dessa ungdomar extra sårbara. Okunskap och bristande information leder här till att många ungdomar får det extra svårt på sin väg in i arbetslivet.

Vår debattartikel i detta nummer är skriven av Sture Nordh, ordförande i TCO. Han diskuterar arbetslivsforskningens framtid i relation till den FAS-utredning, som presenterades i förra numrets debattartikel. Med sin bakgrund som statssekreterare i arbetsmarknadsdepartementet, utvecklingsdirektör på Arbetslivsinstitutet, ordförande i styrelsen för Karlstads universitet och TCO-ordförande har Sture Nordh en unik bas att stå på när det gäller att diskutera denna fråga. Han är tydlig i att regeringen bör avsätta resurser för att bilda ett Centrum för Arbetsliv och Hälsa. Det behövs för att upprätthålla arbetsmiljöforskningen och förhindra en fortsatt uppsplittring. Som en illustration över dagens situation pekar Nordh på att när EU:s forskningsinstitut på arbetslivsområdet skulle ha en bild av hur förhållandena på arbetslivets område utvecklats i Sverige, gick uppdraget till Oxford Research A/S, ett privat undersökningsföretag i Danmark.

Nordh preciserar tre förhållanden som måste råda för att vi ska kunna få en framgångsrik arbetslivsforskning. Ett är att den måste hålla hög kvalitet och

kunna omsättas i praktisk handling; det innebär att aktörerna på arbetslivets område måste se en nytta av forskningen. För det andra pekar han på behovet av att utveckla ett samförstånd mellan aktörerna på arbetsmarknaden när det gäller arbetslivsforskningen; forskningen om arbetslivet måste bli bredare och innefatta frågor som kan vara av intresse för både arbetsgivare och arbetstagare. Den tredje frågan gäller arbetslivsforskningens finansiering, som måste utökas och bli mer stabil – något som gäller oavsett om det växer fram en ny sammanhållen struktur eller om forskningen sker vid lärosätena. Ett tydligt bestående resurstillskott inom ramen för den ordinarie statliga forskningsfinansieringen måste till idag för att stödja den universitetsbaserade forskningen. Akademin oberoende bör underlätta för nya former för samverkan och engagemang från arbetslivets praktiker, avslutar Sture Nordh sin artikel.